

4 KOLONIÁLNÍ ÉRA

Kolonizaci západním zemím usnadňovala slabost ostrovních států jihovýchodní Asie a někdy ne příliš dobrá informovanost vládců království v kontinentálních oblastech (Tarling 1994: 75–76).

Systematicky se do obchodního obsazování jihovýchodní Asie pustili Portugalci a Španělé, kteří měli na Asii nárok daný papežskou bulou z roku 1491. Nejprve Portugalci roku 1511 obsadili přístav Malacca. Portugalec ve španělských i portugalských službách Magalhães zase připlul roku 1521 na Cebu a vznesl nárok Španělska na ostrovní oblast Filipín (Goodno 1991: ix). Rozdělení sfér vlivu se poté upravilo smlouvou z roku 1529 (Cotterel 1993: 169). Systematické portugalsko-španělské misie do jihovýchodní Asie pak začínají od osmdesátých let 16. století a záhy portugalské a španělské námořníky, které vedli Blas Cruiz a Diego Veloso, ovlivňovali kambodžský královský dvůr (Osborne 2000: xiii). Od 17. století jihovýchodní Asii objevují také holandské obchodníci – např. Gerrit van Wuysthoff plul v letech 1641–1642 po Mekongu až do Vientiane.

Jako první známý křesťanský misionář působil v Kambodži v letech 1555–1557 Portugalec Gaspar da Cruz a krátce na to roku 1567 Čína dočasně ukončila politiku uzavřených dveří. Vznikající námořní velmoci to povzbudilo k větší obchodní a misijní aktivitě. Britové chtěli od roku 1600 rozšiřovat svůj vliv na úkor Holanďanů, kteří 1602 založili Východoindickou společnost a již měli vliv v Tonkinu, kdežto oblasti Čampy a jižní Vietnam byly zprvu pod vlivem Portugalců (Joes 1989: 3). Také Francie se začala hlásit o svůj podíl, ale nebyla příliš rychlá. Zatímco Holanďané založili obchodní stanici v Tonkinu v Thăng Longu v roce 1636, Francie zřídila svou stanici až roku 1680 v Phô Hiên. Aktivnější Britové si postupně vynutili konec holandského monopolu na Velkých Sundách, následně začali dominovat v Barmě, Malajsii a Singapuru.

Holandanům zůstala Indonésie s Papuou Novou Guineou a Filipíny převzaly od Španělů USA.

Pronikání evropských obchodníků dále do vnitrozemí kontinentální jihovýchodní Asie pozastavila v druhé polovině 18. stol. expanze Siamu (Thajska), který dvakrát v letech 1778 a 1828 dobyl Vientiane, nicméně od konce 18. a zejména od druhé poloviny 19. stol. začali do kontinentální jihovýchodní Asie ve velkém pronikat zejména francouzští misionáři a obchodníci.

Když Minh Mạng (1820–1841) nahradil vstřícnou politiku Gia Longa nepřátelstvím ke křesťanství, založil tím tradici, kterou ještě víc utužili jeho následníci Thiệu Trị (1841–1847) a Tự Đức (1848–1883), za jehož vlády byli v letech 1851–1852 popraveni dva misionáři a roku 1857 mučen i španělský biskup. Španělsko se proto přidalo k francouzské vojenské intervenci pod vedením admirála Rigaulta de Genouilly. Spojená vojska připlula 31. srpna 1858 k přístavnímu městu Tourane/Đà Nẵngu a zničila jeho hradby. Francouzi však pochopili, že by město sami neovládli a tak de Genouilly navíc využil sezónní vítr, odplul na jih k deltě řeky Mekong a 18. února 1859 obsadil přístav v Saigonu.

Pro západní velmoci však tehdy byly stále nejvíce důležité pozice v Číně v rámci tzv. opiových válek, a když se hlavní francouzská vojska přemístila na misi do Číny, zanechala v Saigonu posádku pouhých osmi set mužů. Vietnamci město rychle ovládli a vojska Francie ho pod vedením admirála Charnera znovu získala teprve na začátku roku 1861 při návratu z Číny. Po bitvě v Chí Hòa 25. února 1861 Charner kontroloval provincie Gia Định, Mỹ Tho, Thủ Dầu Một a části provincií Biên Hòa a Gò Công. Za této situace vietnamský dvůr v Hué raději zkusil upřednostnit jednání a 5. června 1861 uzavřel dohodu s admirálem Bonardem, ve které Francii přenechal tři východní provincie v deltě řeky Mekong. Smlouvu podepsanou ve Vietnamu roku 1862 předložil Napoleonovi III. k úspěšné ratifikaci (roku 1863) markýz de Chasseloup-Laubat. Roku 1863 se ustavil francouzský protektorát také v Kambodži. Fyzicky i organizačně však Francouzi „své“ tři provincie v deltě řeky Mekong obsadili až roku 1867 aniž narazili na vážnější odpor, a teprve tím de facto vznikla francouzská kolonie Kočínčina (Cœdès 1969: 213–215). Sami Vietnamci dokončili dobytí jižních částí země asi jen jedno století před obsazením Francouzi, proto byl Vietnam v tu dobu ještě stále vnitřně nesourodý a proto i Francie uplatňovala v různých částech Vietnamu odlišnou politiku.

Ve Francii ovšem byly obtíže budování vzdálených koloniálních držav dlouho nepopulární a systémový zájem projevil teprve předseda vlády Jules Ferry roku 1880 (Cotterel 1993: 183). Kolonizace Indočíny byla závislá také na vytrvalosti těch, co byli do koloniální služby vysláni. Většina byla ochotna setrvat v nepříznivém klimatu jen několik měsíců až let, přitom manažerské úspěchy zaznamenávali jenom ti, co v oblasti působili dlouhodobě.

Jedním z nich byl Auguste Pavie, který od roku 1886 z Luang Phrabangu řídil intenzivní výzkum Laosu i jeho další vojenské obsazování, protože o Laos a stejně tak Vietnam Francie usilovala kvůli přístupu do Číny a bojovala o něj stejně jako o Kambodžu se Siamem. Lodní průzkum řeky Mekong jako přístupové cesty do jižní Číny zkoumala francouzská expedice už v letech 1866–1868 (Osborne 2000: xiv-xv). Francouzi později postavili most a železnici přes vodopády Khone na kambodžsko-laoské hranici a rozmístili ozbrojené čluny na jejich severní straně.

Zatímco Francii se do přelomu 19. a 20. století podařilo ovládnout dnešní Laos, Kambodžu a Vietnam, Číně se podařilo dosáhnout na evropských mocnostech uznání svrchovanosti v yunnanském příhraničním okrese Xishuangbanna (Osborne 2000: xv). Rusko se v danou dobu nedostalo až do jihovýchodní Asie, ale do severní Číny, kde postupně kolonizovalo Mandžusko a vedle nároků na Koreu pomýšlelo i na Tibet (Zubov 2014: 84–88), Mongolsko a Tuvu. O strategické přístavy na východním pobřeží Číny Rusko soupeřilo s Velkou Británií, ke které se proti ruské expanzi koaličně připojila Francie.

4.1 Zahájení dobývání Vietnamu Francií

Vietnamská politická elita měla s Francouzi zkušenosti ještě z doby před zahájením dobývání, kdy jako Nguễn Ánhovi vojenští poradci postupně působili od roku 1789 Philippe Vanier (vietnamským jménem Nguuyễn Văn Chấn), od roku 1794 Jean-Baptiste Chaigneau (vietnamským jménem Nguuyễn Văn Thảng) a Jean-Marie Dayot, který se účastnil i útoku proti Tây Sơnům v přístavu v Qui Nhơn. Dayot se roku 1795 vrátil do Francie s titulem markýz, který mu udělil Nguễn Ánh. Vanier se z Vietnamu vrátil do Francie až v listopadu 1824, mezitím se Chaigneau snažil stát ve Vietnamu francouzským konzulem, ale u císaře Minh Mạnga se tato iniciativa nesetkala s pochopením (Nguuyễn Khắc Cần & Phạm Việt Thực 1994: 10).

Z francouzských státníků věnoval Vietnamu větší pozornost Napoleon I. na základě zpráv od Cossignyho z roku 1809. 16. března roku 1817 přijel do Huế vyslanec Ludvíka Filipa hrabě de Kergariou. Požadavku obnovit dohodu z roku 1787 ale Gia Long nevyhověl a jeho nástupci přijali opatření proti šíření křesťanství. V březnu roku 1847 přijela do Đà Nẵngu flotila vice-admirála Rigaulta de Genouilly, která měla prosadit svobodu kázání evangelia. To vietnamský dvůr opět odmítnul, a zásah zahájený 15. dubna toho roku si vyžádal 10 000 mrtvých. Spor o křesťanství se tím nicméně nevyřešil a roku 1856 do Đà Nẵngu připlul vyslanec Napoleona III. Lebieur, který měl znovu zakročit proti represím. Na příkaz Napoleona se také zřídila komise k obnově smlouvy z roku 1787.

Přestože nejprve pronásledování křesťanů před hrozbou Napoleonova zásahu polevilo, v červenci 1857 císař TỰ ĐỨC vydal nový protikřesťanský dekret a 31. srpna připlulo do ĐÀ NẴNGU 14 lodí se 2500 muži z Francie, ke kterým se připojilo 450 španělských vojáků z Filipín, protože vietnamské represe se dotkly i španělského kněze. Konfrontace začala 1. září, kdy se vojsko NGUYỄNŨ odmítlo admirálovi de GENOUILLY vzdát. Francouzi zahájili palbu a vylodili se na poloostrově SƠN TRÀ. Vietnamské oddíly měly ale početní převahu, protože posádku 3000 mužů v ĐÀ NẴNGU posílilo 2000 vojáků, které poslal dvůr v HUẾ, navíc generál NGUYỄN TRI PHƯƠNG nechal vystavět obranná opevnění. Francouzi neviděli perspektivu boje v této situaci dobře a po 5 měsících se de GENOUILLY rozhodl nechat na místě posádku 1000 mužů a odplul na jih, kde 10. února 1859 obsadil VŨNG TÀU a během dalších osmi dní oblast dnešního SAIGONU-GIA ĐÌNH. Na místě na jihu potom ponechal jen 700 vojáků (někdy se uvádí 800) a s ostatními oddíly se v březnu vrátil do ĐÀ NẴNGU. Většina francouzských vojáků musela v tu chvíli z Vietnamu zcela odjet jednak kvůli propuknutí války s Rakouskem (v polovině roku 1859) a také kvůli druhé Opiové válce v Číně, kde Francie prosazovala své zájmy v čínských přístavech po boku Británie proti Rusku. Na francouzskou posádku v SAIGONU vietnamský dvůr reagoval sice preventivně, ale ne útokem. Do blízké pevnosti v KỶ HÒA bylo přesunuto 12 000 vojáků pod vedením generála NGUYỄN TRI PHƯƠNGA.

Po vítězství v opiové válce v Číně se francouzská vojska na konci roku 1860 mohla vrátit do Vietnamu. Admirál CHARNER za tím účelem uvolnil 4000 mužů, kteří 23. února 1861 zaútočili na pevnost v KỶ HÒA. Tu díky lepšímu vyzbrojení a čerstvým zkušenostem z Číny Francouzi dobyli a poté si 12. dubna podrobili i ĐÌNH TRƯỜNG s pevností v MỸ THO. 15. května vystřídal Charnera admirál PAGES, kterého po půl roce (29. 11.) vystřídal admirál BONARD. Za těchto dvou velitelů bylo vietnamské území dále dobýváno a dostávalo se pod správu francouzských jednotek: v prosinci 1861 BIÊN HÒA, v březnu 1862 VĨNH LONG (HÀ MINH HỒNG. 2005: 7). V roce 1862 se též začalo stavět vězení na ostrově CÔN ĐẢO (NGUYỄN KHẮC CẦN & PHẠM VIỆT THỰC 2000: obr. 82–96).

Vzhledem k převaze lépe vyzbrojených francouzských vojsk se dvůr císaře TỰ ĐỨC rozhodl přistoupit na podmínky, které se týkaly nároků na území na jihu, zpřístupnění přístavů a řek, svobodu šíření křesťanství a platby válečných reparací Francii. Dohoda z konce roku 1862 (ratifikovaná ve Francii 1863) však zatím neměnila status quo a politickou autoritu vietnamské vlády. Fyzicky Francie Kočičínu obsadila až roku 1867. Obsazování ostatních částí ale zůstalo na 20 let odloženo, protože ve Francii se kolonizace začala odsuzovat (Hlavatá et al. 2008: 122). Proto se v ostatních později obsazených oblastech ponechala původní formální vláda a staly se z nich nejprve protektoráty.

Francouzi ani po uzavření dohody vietnamský císařský dvůr nerespektovali. Roku 1872 začali dva francouští občané (M. J. Dupuis a M. E. Millot) obchodovat s Čínou po Rudé řece, aniž by si předtím vyžádali svolení vietnamských úřadů. Generál Ngyuễn Tri Phương proti tomuto porušení dohody z roku 1862 neúspěšně protestoval u biskupa Puginiera. Vietnamci tehdy nicméně nevystoupili aktivněji a admirál Dupré chtěl jakékoli další protesty preventivně umlčet již celkovým obsazením Tonkinu. Při prvním zásahu pod vedením Francise Garniera 20. listopadu 1873 přemohlo pouhých 180 francouzských vojáků nejprve pevnost v Hanoji, kde zranili a uvěznil i generála Ngyuễn Tri Phương. Ten den Francouzi odrazili i útok stovky mužů z jednotek císařských stráží. Garnierovy jednotky po posílení obsadily do 12. prosince i pevnosti v Hung Yên, Bắc Ninh, Ninh Bình, Hải Dương a Nam Định (Ngyuễn Khắc Cần & Phạm Việt Thực 2000: 65).

4.2 Válka Francie a Číny o Vietnam

Francouzská vojenská expanze na sever změnila mocenské poměry v oblasti, na jejíž podřízenost si mandžuská Čína navzdory výsledku opiových válek stále kladla nárok. Ještě 21. prosince proto Garniera v oblasti Cầu Giấy zabily spojené čínsko-vietnamské oddíly pod vedením generálů Lutu Vĩnh Phúca a Hoàng Ta Viêma. Z dalších událostí je patrné, že Vietnamci zvolili dvojí strategii: ustupovali francouzským požadavkům, protože sami v tu chvíli nemohli čelit modernější armádě, a na druhou stranu vyjednávali o pomoc v zahraničí. V březnu 1874 vyslal císař Tjř Đức delegaci Lê Tuána a Ngyuễn Văn Tườnga do Saigonu, aby jednala s admirálem Duprém o francouzských požadavcích. Výsledkem byla smlouva, která ošetřila předání tří jižních provincií Francii a zpřístupnila Rudou řeku a přístavy Haiphong a Quảng Yên pro volný obchod. Po uzavření smlouvy 15. března 1874 se francouzské jednotky z Hanoje stáhly.

K druhé vlně obsazování Tonkinu přikročil Henri Rivière, protože císařský dvůr vyslal posly se žádostí o pomoc do Číny a Siamu. Rivière vyslal ze Saigonu do Hanoje 300 vojáků, kteří 25. dubna 1882 znovu obsadili hlavní pevnost a vietnamský velitel města spáchal sebevraždu. S dalšími 750 vojáky, kteří do Vietnamu přípluli na začátku roku 1883, pak do 24. března obsadili pevnosti v Hồng Gai, Quảng Yên a Nam Định. V tu dobu na žádost císaře Tjř Đứca do severního Vietnamu znovu zasáhla čínská armáda a obsadila oblasti na sever od Rudé řeky v dnešních provinciích Cao Bằng, Lạng Sơn, Sơn Tây, Bắc Ninh. Když se Rivière urychleně přesunul z Nam Định do Hanoje, čekalo ho ultimátum od čínského generála Liu Yongfua 劉永福 (vietnamsky Lutu Vĩnh Phúc).

K bitvě mezi francouzskými oddíly a Černými vlajkami¹ došlo 19. května 1883 a Rivière byl zabit na stejném místě a za podobných okolností jako o deset let před ním Garniere.

Na neúspěch v pozemních bojích v blízkosti čínských hranic Francie zareagovala intervencí v ústí řeky Hương u Hué 18. srpna 1883, kdy byly během dvou dnů obsazeny všechny pevnosti chránící město a císařský dvůr. Za této situace neměla vietnamská strana na vybranou a 25. srpna byla podepsána dohoda o francouzském protektorátu, kterou za Francii podepisovali Harmand (a De Champeaux) a za císařský dvůr Nguyễn Trọng Hợp (a Trần Đình Túc). Tuto dohodu následně rozšířil dodatek, který 6. června 1884 podepsali za Francii Patenôtre, podle kterého se smlouva i jmenuje, a za císařský dvůr Phạm Thiện Duật (Nguyễn Khắc Cần & Phạm Việt Thực 2000: 73–77). Dodatek ke smlouvě upravil postavení protektorátů v Tonkinu a Annamu ve vztahu k Francii na úroveň poloviční anexe.

Uzavírání smluv doprovázely střety francouzských vojáků s čínsko-vietnamskými oddíly Černých vlajek: 19. července 1883 v Nam Định byly úspěšně francouzské oddíly, které 17. listopadu 1883 odrazily i čínsko-vietnamský útok na pevnost v Hải Dương. Daleko horší boje nastaly o Sơn Tây, kdy nejprve 2. září 1883 čínsko-vietnamská armáda zahnila dva tisíce francouzských vojáků v bitvě o pevnost u vesnice Phùng. V reakci na to vyslal admirál Courbet 9000 vojáků, kteří 13. prosince 1883 napadli Phú Sá asi dva kilometry od pevnosti v Sơn Tây. Samotnou pevnost Francouzi obsadili 16. prosince a na francouzské straně již bojovali nejen vycvičení Vietnamci, ale i turečtí vojáci (Nguyễn Khắc Cần & Phạm Việt Thực 2000: 80–81).

12. března 1884 Francouzi obsadili pevnost v Bắc Ninh a Černé vlajky se odtamtud musely přesunout do oblasti Thái Nguyên. Do války již byla na obou stranách nasazena nejnovější vojenská technika. Oddíly Černých vlajek měly nová německá děla. Francouzské oddíly zase používaly pozorovací balóny ukotvené lanem k zemi, ze kterých navigátor z výšky informoval o manévrech nepřitele, například 11.-13. dubna 1884 při obsazování pevnosti Hung Hoá (dnes Phú Thọ) (Nguyễn Khắc Cần & Phạm Việt Thực 2000: 85–87). Vzdušní navigátoři v balónech se však rychle přestali používat, protože se v době střelných zbraní stávali snadným terčem.

Dílní vítězství a ztráty zaznamenávaly ve francouzsko-čínské válce střídavě obě strany. 22. června 1884 zahnila čínská armáda Francouze v bitvě u Bắc Lệ. Do sousední oblasti střediska Kép v provincii Bắc Giang Francouzi nasadili dosud největší armádu 40 000 mužů, které vedli generálové Brière de Lísle a Négrier. Pevnost Kép padla 9. října po několikadenním útoku a čínské oddíly,

1 Tyto oddíly tvořily z velké části vojáci etnika Zhuang z dnešní Zhuangské autonomní oblasti Guangxi v Číně.

4.3 Významní francouzští velitelé vojsk při dobývání Indočíny

které na místě zanechaly 600 mrtvých, se musely stáhnout na sever (Nguyễn Khắc Cần & Phạm Việt Thực 2000: 85–87). Podobnou ztrátu 500 mužů však zaznamenali i Francouzi v bitvě o Hoà Mộc (Tuyên Quang) 1.-3. března 1885. Pevnost Francie obsadila sice 1. června 1884, ale Černé vlajky se ji pokusily znovu dobýt a 15 000 mužů, kterým velel Lưu Vĩnh Phúc, Francouzi zahnali jen s výše zmíněnou ztrátou.

Od 6. února 1885 začal generál Négrier obsazovat pohraniční pevnosti Đông Sơn a Tuần Muội v hlavní tranzitní čínsko-vietnamské zóně Lạng Sơn. 12. února zvítězil přes ztráty v Bản Vây a druhý den při obsazování pevnosti v Lạng Sơn padlo dokonce 500 mužů. Zásah tak blízko čínských hranic ale vyvolal odpovídající reakci a rychle znásobil nasazení čínských vojsk, která 23.-28. března Francouze z oblasti zcela vyhnala a poslední den zranila i generála Négriera. Tak těžká porážka způsobila v Paříži pozdvižení a 29. března rezignoval předseda vlády Jules Ferry, generál Louis Brière de L'Isle byl odvolán a nahradil ho De Courcy. Situace vedla ke změně v přístupu. Francie pochopila, že na souši v zóně čínského vlivu nemůže bojovat proti tehdy již čtyřsetmilionové říši, a 22. června 1885 s Čínou podepsala druhou Tianjinskou smlouvu. Ta zahrnovala stažení čínských jednotek z Tonkinu a uznání francouzského protektorátu, což v praxi znamenalo konec čínské (de facto tehdy ještě stále mandžusko-čínské) suzerenity nad Vietnamem. Francie Číně na oplátku v zájmu dobrých obchodních vztahů odstoupila část sporných pohraničních oblastí v následujících dohodách z 26. ledna 1887 a 20. června 1895 (Nguyễn Khắc Cần & Phạm Việt Thực 2000: 91–97).

4.3 Významní francouzští velitelé vojsk při dobývání Indočíny

Charles Rigault de Genouilly – od února do listopadu 1859 vrchní velitel francouzských vojsk v Indočíně. Jako kapitán válečné lodi bombardoval roku 1847 Đà Nẵng a definitivně ho obsadil v září 1858, v únoru 1859 pak i Saigon. Kvůli vyhlášení války Rakousku mu ale nebyly poskytnuty další posily pro ovládnutí Vietnamu a de Genouilly se vrátil do Francie.

Theogene Francois Page – byl v letech 1859–1862 v Indočíně velitelem francouzských vojsk, před návratem do Francie otevřel Saigon obchodu se západem (Whitfield 1976: 87, 217).

Joseph Hyacinthe D'Aries (1813–1878) – velitel francouzské armády v Indočíně od dubna 1860 do února 1861. Nahradil admirála Françoise Page, který byl poslán k úkolům v Číně a později v souladu s dohodou z roku 1862 předal pevnost ve Vĩnh Long Phan Thanh Giãnovi.

Leonard Victor Joseph Charner (1797–1869) – velitel francouzských vojsk v Kočinčině od února do prosince roku 1861 – vedl obsazování tří severních provincií Biên Hòa, Gia Định, Định Tường, klíčovou bitvu u Chi Hòa a později dobyl i Mỹ Tho (Whitfield 1976: 40, 61).

Francis Garnier (1839–1873) – byl francouzský námořní důstojník, objevitel a spisovatel. Nejprve pracoval jako úředník v Chợ Lớn, dále se podílel na průzkumu řeky Mekong ve snaze objevit její potenciál jako obchodní stezky do západní Číny. Výsledkem expedice bylo zjištění, že tuto funkci může mít nejen Mekong, ale i Rudá řeka v Tonkinu. Po reportu v Paříži Garnier vystoupil z námořnictva a vrátil se do Číny, kde se chtěl věnovat obchodu a průzkumným cestám, nechal se však roku 1873 najmout od admirála Duprého k vojenské výpravě, která měla ovládnout Tonkin. Při útoku jeho oddíly poškodily pevnost v Hanoji a útočily i na menší města podél Rudé řeky směrem k moři. 21. prosince Garniera zabily Černé vlajky (Whitfield 1976: 86–87). Ve vietnamštině je v latince jeho jméno zapisováno i Gácniê (*Bách khoa thư Hà Nội. Tập 1 - Lịch sử*, 2009: 462).

Pierre Paul Rheinart (1840–1902) – první francouzský chargé d'affaires v Annamu a Tonkinu, který tuto funkci se sídlem v Hué vykonával po tři období: 1875–1877, 1879–1880 a 1881–1883. Obyvatelstvo ho ale napadalo a ani v jednání s císařským dvorem nebyl nijak úspěšný. Definitivně se s ním rozešel, když vznesl požadavek, aby byla odzbrojena pevnost v Hanoji, protože Francouzi se chystali Tonkin obsadit vojensky.

Amédée Anatole Prosper Courbet byl admirál francouzského loďstva a v letech 1883–1884 vrchní velitel všeho vojska v Tonkinu i Annamu. Velel útoku na Hué 20. srpna 1883.

Phillipe-Marie-Henri Roussel De Courcy byl velitel francouzské armády v Tonkinu a Annamu v letech 1885–1886 (Whitfield 1976: 50, 62, 249).

4.4 Přehled francouzsko-vietnamských smluv z 18. a 19. století

Versailleská smlouva z 28. listopadu 1787 byla vůbec první přímá smlouva Vietnamu s evropskou zemí uzavřená ovšem jen zprostředkovaně mezi Nguyễn Ánhem a Ludvíkem XVI. Nguyễn Ánh je ve smlouvě titulován jako *Roi de la Cochinchine* (Nguyễn Khắc Cần & Phạm Việt Thực 2000: komentář k obr. 6 a 7). Text smlouvy patrně pomáhal připravit Pigneau de Béhaine a Nguyễn

Ánh v ní žádal o poskytnutí jednoho tisíce vojáků a 4 fregat. Na oplátku měla Francie ve Vietnamu získat obchodní výhody, přístav a území města Đà Nẵng, přilehlé ostrovy a na jihu ostrov Côn Sơn = Poulo Condore. Dále Nguyễn Ánh slíbil svobodu šíření křesťanství. Za Nguyễn Ánha (budoucího císaře Gia Longa) smlouvu podepisoval biskup Pigneau de Béhaine a za francouzského krále Ludvíka XVI. smlouvu podepisoval hrabě de Montmorin (Whitfield 1976: 302–303). I když tuto smlouvu Francie sama kvůli vnitropolitickým problémům nenaplnila, odvolávala se na ni při dobývání Vietnamu v 19. století.

Smlouva z roku 1862: (též Saigonská smlouva) – smlouva mezi Francií (Napoleonem III.) a císařem Tự Đứcem, podepsaná 6. června 1862, byla ve Francii ratifikována roku 1863. Smlouva v prvním bodě ošetřila předání tří jižních provincií (Biên Hòa, Định Tường, Gia Định) a ostrova Phú Quốc Francii a v dalších pěti bodech se týkala 1) otevření tří vietnamských přístavů pro obchod se západem, 2) měla otevřít řeku Mekong plavbě francouzských válečných lodí do Kambodže, 3) měla zajistit svobodu křesťanských misí, 4) platbu válečných reparací Francii ve výši 4 milionů piastrů, 5) Francie měla získat možnost vetovat předání vietnamského území jakémukoli jinému státu (Whitfield 1976: 302). Válečné kompenzace odpovídající částce 2 880 000 stříbrných taelů se měly splácet postupně v průběhu 10 let (Nguyễn Khắc Cần & Phạm Việt Thực 2000: komentář k obr. 98).

Smlouva z roku 1874: Vietnam v ní Francii oficiálně předal Kočičínu. Smlouva Francii zpřístupnila plavbu po Rudé řece až k hranicím Číny, potvrdila zajištění svobody pro šíření křesťanství a otevřela Tonkin zahraničnímu obchodu. Tuto smlouvu následně nahradily smlouvy o protektorátu z let 1883 a 1884, díky kterým začala Francie kontrolovat celý Vietnam (Whitfield 1976: 301–302).

Smlouva o protektorátu z 25. srpna 1883 (je známa i jako Harmandova dohoda) má 27 článků a změnila Tonkin a Annam na francouzské protektoráty. Smlouvu podepisoval za vietnamskou stranu císař Dục Đức (Corfield 2008: xvii). Čína se ale v tuto chvíli suzerentů nad Vietnamem ještě oficiálně nevzdala a smlouva tedy neměla plnou mezinárodně-právní sílu (Cao Huy Thuần 2014: 282–284).

Smlouva o protektorátu z 6. června 1884 (také Patenôtrova smlouva) byla podepsána v Hué a aktualizovala Harmandovu dohodu poté, co se Čína v předběžné první Tianjinské smlouvě (viz níže) zřekla suzerentů nad Vietnamem a znamenala jeho již zcela oficiální podřízení Francii. Vietnam mohla

v zahraničních stycích nadále zastupovat už jen Francie, která získala i výkonný dohled nad vnitřními záležitostmi (Whitfield 1976: 219).

Uzavření smluv o francouzském protektorátu bylo možné jen díky konfliktu Francie s mandžuskou Čínou o nadvládu ve Vietnamu. V první předběžné **Tianjinské smlouvě z 11. května 1884** uzavřené v čínském městě Tianjin (podepsali ji Fournier a Li Hongzhang; Hlavatá et al. 2008: 120), se Čína vzdala svých nároků na suverenitu a zavázala se stáhnout posádky čínských vojsk z Tonkinu. Konflikt ale i přes podpis smlouvy pokračoval a Francie kromě vlastních bojů ve Vietnamu vyslala válečnou loď na Taiwan, bombardovala přístavní město Fuzhou a obsadila Pescadorské ostrovy (Whitfield 1976: 286).

Druhou Tianjinskou smlouvu z 22. června 1885 (uvádí se i 9. června) podepisoval za Čínu znovu státník Li Hongzhang (Cotterel 1993: 163). Pro Francii tato smlouva znamenala důstojné ukončení válečného konfliktu po neúspěchu v bojích u čínské hranice. Vietnamci, kteří nesouhlasili s francouzskou nadvládou, nadále využívali nejčastěji zázemí v Číně, která se s formální „ztrátou“ Vietnamu nesmířila.

4.5 Struktura koloniální správy

První představitelé Francie spravovali přímo jen Kočincínu a až do roku 1879 šlo o vojenské guvernéry. Později šlo o civilní správce. Po oficiálním vyrovnání vztahů s Čínou Francie založila Indočínskou unii (viet. *Liên bang Đông Dương*) z Vietnamu, Laosu a Kambodže (Dương Kinh Quốc 1999: 463, Corfield 2008: xvii). Francouzská Indočína se ale ve skutečnosti skládala z pěti celků, protože kromě Laosu a Kambodže se Vietnam skládal ze tří odlišných částí (Tonkin, Annam, Kočincína) a v čele každého z nich stál francouzský *résident supérieur* (viet. *thống sứ / khâm sứ*). Všech pět rezidentů bylo podřízeno generálnímu guvernérovi (viet. *toàn quyền*), který se jako oficiální správce Indočíny zodpovídal francouzskému Ministerstvu kolonií (Müllerová 2004: 63). Každá z pěti částí Indočíny se níže dělila na provincie a v jejich čele stáli tzv. *résident provincial* (viet. *công sứ*) (Nguyễn Văn Ký 1995: 133). V nižších hierarchických jednotkách vesnic a menších méně významných měst již bývali v čele loajální etničtí Vietnamci nebo v případě obchodních záležitostí i Číňané. Vietnamce Francouzi upřednostňovali do úředních pozic v Kambodži a Laosu. V Kočincíně vznikla také Koloniální rada (viet. *Hội đồng thuộc địa Nam Kỳ*), které byly podřízeny rady jednotlivých provincií (viet. *Hội đồng Hàng tỉnh Nam Kỳ*) (Dương Kinh Quốc 2005: 87).

Generální guvernér Indočíny sídlil vždy ve Vietnamu, který byl v rámci všech pěti částí ekonomicky nejvýznamnější. Jako dnes byla i dřív ve Vietnamu dvě hlavní hospodářská centra: jednak na jihu v deltě řeky Mekong (Kočinčina se Saigonem) a jednak na severu v deltě Rudé řeky (Tonkin s Thảng Longem/Hanojí). Saigon se stal prvním sídlem generálního guvernéra proto, že Kočinčinu Francie ovládla nejdřív a spravovala ji přímo jako svou kolonii, kdežto Tonkin a Annam byly protektoráty (viet. *nhà nước bảo hộ*). Tradičnějším politickým centrem vietnamského světa byl nicméně Tonkin s Hanojí, kam se sídlo generálního guvernéra přesunulo roku 1902.

Původní vlády a administrativní orgány Vietnamu (v Tonkinu a Annamu), Laosu i Kambodže byly při instalaci koloniální správy formálně ponechány. „Překrytím“ dozorujícími koloniálními orgány však postupně přišly o faktickou moc a na každého ministra nově dohlížel francouzský úředník. Roku 1899 zakázala francouzská administrativa vietnamské královské radě vybírat daně a připravila ji tím o zbývající vliv. Finanční záležitosti spravovala Indočínská banka (*Banque de l'Indochine*, viet. *Ngân hàng Đông Dương*), která vydávala i vlastní měnu: Indočínský piastř (*Piastre Indochinoise*, viet. *Đồng bạc Đông Dương*) (Dương Kinh Quốc 1999: 454, 460). Vietnamské císaře respektovali Francouzi už jen jako formální vládce, a ty, kteří se stavěli na odpor nebo podněcovali obyvatelstvo k protestům, vyměňovali a posílali do exilu.

Zkušených vojáků měli Francouzi ve Vietnamu zpočátku asi jen 5000 (z 12 000, dalších 38 000 tvořili vietnamští vojáci, od kterých nešlo čekat zvláštní loajalitu). Výzbroj měli Francouzi na poměry války zcela nedostatečnou. Když za této situace zaútočili Siamci (Thajci), Francouzi je sice nejdřív odrazili, ale nakonec museli Siamu odstoupit část území Laosu a Kambodže. Vzhledem ke stavu vojsk Francie nedokázala čelit ani postupu Japonska na jih do Indočíny, který roku 1941 přiměl Anglii, Holandsko a USA k uvalení embarga na Japonsko, to vyhrožovalo válkou, a tak se USA staly účastníky konfliktu na straně Francie. Japonsko mělo koncem druhé světové války v Indočíně asi 70 000 vojáků (Tucker 1999: 39–47) a do střetů s Japonci se zapojili i američtí výsadkáři (Hammer 1954: 9).

4.6 Limity rozvoje Vietnamu v rámci koloniální správy

K systémovým problémům řízení z francouzského ministerstva pro kolonie patřilo už to, že nebylo dlouhodobě stabilní a také vláda v Paříži se často měnila. Evropané, kteří na chod kolonie dohlíželi, nejčastěji neměli s místním prostředím dostatek zkušeností, protože většina z nich sloužila v kolonii jen krátkou dobu. První léta budování kolonie byla pro Francouze obtížná i z klimatických

důvodů a kvůli počáteční absenci hygienického zázemí. Za rok 1862 bylo zaznamenáno 699 úmrtí francouzských kolonistů ze zdravotních důvodů a ve 43,5 % případů byl příčinou úmrtí infekční průjem (dysentérie) – poměrovou úmrtnost na toto onemocnění se do roku 1877 podařilo snížit na 25 % (Meyer 1996: 99). Do Asie tedy jezdili Francouzi sloužit obecně neradi anebo dávali přednost blízkým koloniím v Africe.

Důraz Francouzi kladli na loajalitu vládců a místní elity, kterou omezeně platili ve funkcích a poskytovali jí přístup k západnímu vzdělání. Navíc i Vietové s francouzským vzděláním se rádi považovali za elitu oddělenou od obyčejných lidí. Obyčejné chudé obyvatelstvo tak z kolonie prakticky ničím neprofitovalo, protože daně vybírali i nadále pověření vietnamští úředníci a odkup zemědělských produktů měli v některých případech na starosti i Číňané, kteří na těchto službách vždy vydělali.

Francouzi se až na výjimky nenaučili vietnamštinu, laoštinu nebo khmérštinu a zůstali odděleni od výkonu skutečné správy skupinou překladatelů, které bylo snadné korumpovat.

4.6.1 Vzdělání

Rozvoji Indočíny z počátku výrazně bránil minimální zájem Francie na moderním západním vzdělávání místního obyvatelstva. Etničtí Vietnamci na tom byli v rámci celé Indočíny ještě nejlépe, protože právě oni byli nositeli tradice konfuciánského vzdělávání, úřednických zkoušek a systému čínské administrativy a koloniální úřady je proto s výhodou najímaly. V prvních dekádách francouzské správy se však tradiční konfuciánské vzdělávání výrazně redukovalo. Stav, kdy měla školu nebo učitele každá vesnice, přestal vyhovovat, protože právě v řadách místních vzdělavců vznikalo nejvíce protifrancouzských nepokojů. Vietnamské konfuciánské zkoušky se v Tonkinu konaly do roku 1915, v Annamu do roku 1918. (Pozn. upravená latinka se v Kočincíně používala od roku 1862 a takto zapisovaná vietnamština se stala povinnou součástí zkoušek od roku 1903 /Müllerová 2004: 64/.)

Potřeba budování školství západního typu začala být citelná ve 20. století, kdy rostly nároky na modernizaci. I tak se v základních školách od 20. let 20. století vzdělávalo jen asi 10 % dětí (a to zřejmě jen ve velkých městech), protože ve srovnání přelomu let 1932/1932 a 1941/1942 se celkové počty studentů zvýšily z 1,93 % na 2,67 % populace (Lê Thành Khôi 2008: 442, pozn. odpovídající počty činí 300 000 studentů z populace 15,8 milionu na začátku 30. let a 546 100 studentů z populace přes 20 milionů na začátku 40. let). K roku 1940 bylo v celém Vietnamu pouze 14 středních škol a jediná univerzi-

ta v Hanoji (Tucker 1999: 37n.). Lycea francouzská koloniální správa založila původně jen tři: v Hanoji, Hué a v Saigonu. Výuka na prvním a druhém stupni studia probíhala výhradně ve francouzštině s cílem vychovat Vietnamce pro vládní administrativu nebo pro další studium ve Francii (Whitfield 1976: 168). Střední školy pro děti ve věku 11–13 let byly zpočátku vyhrazeny jen pro děti z nejvyšší společenské elity a univerzita v Hanoji byla dostupná velmi malému počtu studentů. Roku 1923 takto studovalo 83 posluchačů, roku 1929 již 121 a roku 1939 dokonce 465, jde ale o celkové počty pro celý Vietnam (Marr 1984: 38). Počet studujících na univerzitě také kolísal podle politické situace. Roku 1931–1932 činil 571 osob (včetně francouzských studentů z rodin v koloniální správě) a zvýšil se na 795 Vietnamců ve školním roce 1941–1942 (Lê Thành Khôi 2008: 442). To se v Indočíně zakládaly už i japonské školy.

Ke konci francouzské vlády v Indočíně se počet gramotných Vietnamců odhadoval na méně než čtvrtinu (Joes 1989: 5), podle jiných názorů šlo ale po většinu doby koloniální nadvlády o pouhých 5 % (Lady Borton 1995). Vietnamská kultura byla na druhou stranu pravidelně prezentována ve Francii včetně děl významných umělců. Například známý malíř na hedvábí Nguyễn Phan Chánh měl roku 1931 výstavu v Paříži (VCW: 173).

4.6.2 Rozvoj a investice

Po roce 1863 se v Saigonu začalo stavět více hotelů, kde byl dostupný veškerý luxus ve stejné míře jako v Evropě. Srovnat lze platy, kterými byli koncem 19. stol. v Saigonu odměňováni lidé ve francouzských službách: zatímco nejvýše postavení úředníci měli 15 000 franků ročně, hlavní tlumočníci 6000 franků ročně a pomocná úřední síla 2000 franků ročně, čínský kuchař měl 10 až 15 piastrů (= 55 až 78 franků) měsíčně, služebná v hotelu dostávala 8 až 12 piastrů a chlapec-nosič 5 až 8 piastrů (Meyer 1996: 78–80). Stavbu drahých hotelů a vznešených budov v Saigonu i Hanoji, které jsou dnes považovány za klenoty koloniální architektury, ve své době silně kritizoval český národohospodář a plantážník Cícvárek (1927: 70–73), pro kterého šlo o neuvážené rozhazování finančních prostředků, ač bylo ve Vietnamu jen několik tisíc Evropanů (Saigon 6000, Hanoj 7000 a 5000 vojáků).

V technologických novinkách se za koloniální éry čerpalo nejen z evropských, ale i asijských zdrojů. Z Japonska se do jihovýchodní Asie, Indie a dokonce až na Madagaskar rozšířily na konci 19. století rikšové vozy. V Hanoji se v roce 1884 zprovoznila první linka nejprve jen koňmi tažené tramvaje (Huard & Durand 1954: 223). Pro Saigon/Gia Định (嘉定) se již motorová tramvaj vyprojektovala roku 1880 a uvedla do provozu roku 1896. Koleje měly rozvor

60 cm, tramvaj jezdila od 5 hodin od rána do 20 hodin do večera v půlhodinových intervalech. Rychlost tramvaje byla do 20 km/h a obvyklá souprava se skládala z vagonů s oddělením první a druhé třídy. Stanice byly do r. 1902 vybudovány nejprve tři: Gia-định, La Pagode a Gò-vấp, i když se vystupovalo na více místech (*Monographie de la province de Gia Định*, 1902, s. 44–46).

Čtyřpodlažní budova francouzské koloniální správy v Hanoji postavená roku 1901 sloužila nejprve jako sídlo a palác francouzského generálního guvernéra Indočíny. Po druhé světové válce a předání moci politickému vedení Vietnamské demokratické republiky se budova stala prezidentským palácem (*Di tích danh thắng Hà Nội và vùng phụ cận* 2000: 54–57). Také na Parcelsových ostrovech (Hoàng Sa), které tvoří celkem 37 ostrůvků, bylo ve třicátých letech postaveno několik zděných budov včetně meteorologické stanice a stožáru s francouzskou vlajkou (*Ký yếu Hoàng Sa*: 46–47).

Nejvíce se o rozvoj Indočíny zasloužil generální guvernér Paul Doumer (ve funkci 1897–1902). Věnoval se rozsáhlým stavebním projektům od železnice přes mosty a cesty až k rozšiřování obdělávatelné půdy vysoušením bažin a mokřadů. Naneštěstí zakládání velkých polností a plantáží na pěstování čaje, kávy a kaučuku vedlo k nucenému vystěhovávání vesnic a vzpourám. Některé Doumerovy rozvojové projekty neunikly Cicvářkově kritice. Stavbu železnice z Hanoje do Yunnanu považoval za extrémně drahou, narychlo stavěnou, s minimální ekonomickou návratností a minimálními možnostmi vojenského zabezpečení.

Roku 1899 se i v Hanoji zprovoznily první tři tramvajové linky. Na přelomu století byla postavena malá elektrárna s výkonem 500 Kw, která sloužila k elektrickému osvětlení ulic obývaných Francouzi. V ostatních částech v centru města, kde bydleli jen Vietnamci, bylo nejprve 584 olejových lamp, které byly dodatečně elektrifikovány až po navýšení kapacity zdroje roku 1913. Vodovod nebyl v Hanoji žádnou samozřejmostí. První vodárna se stavěla v letech 1904–1906 na ulici Hàng Đậu a systém na filtraci vody se zabudoval roku 1909. Síť potrubí dodávala vodu na 437 koncových míst, z toho bylo 95 veřejných kohoutků a zbylá většina vedla do francouzských vil. V roce 1909 byla kapacita vodárny 4000 m³ za jeden den. V roce 1910 se postavil železný most přes Rudou řeku, který stojí dodnes (Nguyễn Khắc Cần et al. 2002: text k obr. 246–266).

I když byly francouzské investice v Indočíně limitované, přesto vedly k nárůstu urbanizace. Mezi lety 1901 až 1920 se výrazně zvýšil počet obyvatel velkých měst na jihu Vietnamu: Saigon 47 577 → 83 135, Chợ Lớn 63 237 → 83 135, Gia Định 217 351 → 276 241 (Dương Trung Quốc 2001: 20) nebo tam, kde vznikly rozvojové příležitosti jako v Rạch Giá 102 389 → 233 987, Trà Vinh 185 164 → 227 108, Long Xuyên 151 001 → 194 388, Sóc Trang 155 116 →

195 288, Bạc Liêu 87 877 → 179 305, Cần Thơ 226 978 → 317 639, Bến Tre 216 186 → 261 403. Vzhledem ke zřízení věznic se zvýšil počet obyvatel (559 → 2418) i na ostrově Poulo Condor (Côn Đảo).

4.6.3 Kultura

Na začátku dvacátého století ve Vietnamu působila řada vietnamských intelektuálů, kterým se buď z politických důvodů nedařilo, nebo se snažili zprostředkovat mezi tradiční vietnamskou a moderní kulturou. Jako první příklad může sloužit Tân Đà (1888–1939) – konfuciánský učenec, básník a novinář. Dlouho se neúspěšně pokoušel o císařské zkoušky, přitom se začal věnovat psaní a roku 1921 založil časopis *An Nam*, který byl intelektuálně vlivný, ale právě z tohoto důvodu musel být roku 1933 zrušen; Tân Đà pak žil poslední léta v chudobě na venkově, kde se živil jako astrolog a příležitostný učitel. Od roku 1913 se v Hanoji vydával literární časopis *Đông dương tạp chí* na podporu užívání latinky *quốc ngữ*. Jiný populární intelektuální časopis *Nam Phong* vycházel v Hanoji v letech 1917–1934 (vyšlo celkem 210 čísel), editorem byl Phạm Quỳnh. Obsahem byly překlady, výzkumy sociálních věd a otisky literárních děl v sinovietnamštině a písmu *nôm* (Whitfield 1976: 73–74, 184–185, 262).

Mezi kulturně zprostředkující osobnosti patřil např. Nguyễn Văn Vĩnh (1882–1936) – novinář, který vydával v Hanoji a Saigonu a jako spisovatel měl i zkušenosti z Evropy. Právě jemu patří zvláště velké zásluhy o propagaci užívání latinky, v níž publikoval klasická díla čínské i vietnamské nômové literatury, kterou naopak překládal i do francouzštiny. Jiný přímo s École Française d'Extrême Orient (EFEO – viz níže) spojený intelektuál Nguyễn Văn Tố (1889–1947) měl přezdívku Úng Hòe. Psal humanitně laděné texty na pomezí literatury, filozofie a sociologie, snažil se tak zpřístupňovat vietnamskou kulturu Francouzům, zůstal však v severním Vietnamu ve VDR, kde byl od roku 1945 ministrem sociálních věcí, než ho roku 1947 Francouzi zabili (Whitfield 1976: 208).

Výše uvedené informace neznamenají, že by koloniální administrativa byla vůči kulturně významnému vietnamskému nacionalismu zcela netolerantní. Naopak sedmi a osmileté děti se na základních školách učily o vietnamských dějinách, panovnících a národních hrdinkách jako byli Trưng Trắc, Trưng Nhị, Ngô Quyền, Trần Hưng Đạo, Lê Lợi, Quang Trung a další. Texty a výuka ovšem poněkud zdůrazňovaly vítězství nad Čínou, tj. v souladu s francouzskými zájmy, a dokonce se očekávala vietnamská vděčnost vůči Francii za válku proti Číně v 80. letech 19. století. Nakonec se ale vyučované národní písně beztak využívaly v bojích proti francouzské nadvládě a japonské okupaci v době druhé světové války (Hữu Ngọc 2012: 1084).

4.6.4 Ekonomika a demografie

Indočínská společnost fakticky neměla střední třídu, ale jen bohatší vlivné rody: 90 % populace tvořilo chudé obyvatelstvo omezené na zemědělskou činnost. Francouzi kontrolovali výrobní a těžební sektor ekonomiky. Monopolní kontrole podléhala v Indočíně těžba uhlí, obchod se solí, alkoholem a opiem. Finanční služby a obchod s rýží pro obyčejné lidi spravovali často Číňané.

Za koloniálního období se uplatňovalo vyvlastňování půdy a účelové udělování koncesí k zemědělské činnosti (Ngô 1973: xxvi). Výnosy z let 1862 a 1863 se měla konfiskovat veškerá půda v Kočincíně, která nepatřila místnímu zemědělsky činnému obyvatelstvu. Rolníci se měli kvůli přerozdělení půdy do září 1863 vrátit do svých provincií, potvrdit nárok na svou půdu a pracovat na ní. Půda nově ve francouzských rukou se rolníkům buď pronajímala, nebo měli možnost si ji za vysokou cenu odkoupit. V Tonkinu a Annamu Francouze „zvýhodnily“ vietnamské tradice, podle kterých byla velká část půdy (20 a 25 %) spravována a vedena jako komunální, tj. ne soukromá, a mohli ji snáze konfiskovat. V jižním Vietnamu šlo jen asi o 3 %.

Na obdělávané půdě se využívalo námezdní práce, kterou vykonávali i ti, co se kvůli neschopnosti zaplatit vyměřené daně ocitli v nevolnickém postavení. Ostatně daněmi byli nejvíce zatíženi ti, co vlastnili jen malé množství půdy. Platilo se například za cestu, dům, pramen, studnu, kromě oficiálních daní šlo i o nesčetné poplatky pro představitele vesnice. Taxa z pozemku činila např. 20 % celkové roční sklizně a při nižší úrodě byli rolníci nuceni půdu levně prodat. Za poskytnutí půdy se platily vysoké pronájmy a k finančním půjčkám se zpravidla připojovaly vysoké úroky.

V roce 1931, tj. na vrcholu francouzské koloniální moci, měli evropští usedlíci ve Vietnamu koncese na půdu o rozloze 890 000 hektarů, což bylo asi 19 % veškeré obdělávatelné půdy. Levicově orientovaný historik Stamberger (1963: 194) tedy poněkud nepřesně uvádí, že „ve Francouzské Indočíně byla většina zemědělské půdy v rukou francouzských plantážníků“. V Tonkinu koncese zabíraly asi 120 000 hektarů (10 %), v Annamu 170 000 (17 %) a v Kočincíně 600 000 (25 %) (podle Chesneaux uvádí Luong Hy V. 2010: 43–44). Rozdílně byla takto nárokováná půda i využívána. V koloniálně nejobsazenější Kočincíně šlo o celou polovinu plochy koncesní půdy (300 000 hektarů), v Tonkinu však už jen o čtvrtinu (30 000) a v Annamu o ani ne šestinu (25 000). Vytvoření rozsáhlých pozemkových celků na jihu vedlo k nárůstu majetků vietnamských hospodářů a naopak se rozšiřovala vrstva námezdních zemědělců. Ti tvořili 90 % populace a jejich ekonomické podmínky a životní standard byly velmi nízké.

Dovoz do Indočíny v roce 1896 činil přes 81 milionů a vývoz 88,8 milionů franků. Později se aktivní bilance výrazně zlepšovala (dovoz 235 milionů a vý-

voz 285 milionů franků roku 1913), ale od roku 1900 byla bilance po několik let zase výrazně pasivní (dovoz 186, vývoz 155 milionů franků). Díky tomu činil dovoz z Francie do Indočíny roku 1908 jen asi 25 %. Daleko více dodávalo do Indočíny Německo (37 %) a z ostatních zemí byl nejvýznamnější import z Japonska. Kromě Německa a Japonska byla další obchodně činnou zemí v Indočíně Velká Británie. Dle Cicvárka (1927: 73–80) Francie samu sebe znevýhodnila, když i na své vlastní zboží uvalila dovozní clo 34 %. Francie také oproti jiným koloniálním mocnostem v Indočíně poněkud bránila volně působit firmám z jiných evropských zemí, přitom v jiných koloniích byla tato svého druhu soutěž klíčem k úspěchu. Navíc zatímco si Francouzi žárlivě střežili Indočínu před působením jiných Evropanů, dle Cicvárka si neuvědomovali, že stejným nebezpečím jsou Číňané (ti se do Indočíny směli stěhovat v takových počtech, že během několika dekád Francouze násobně převyšovali) a Japonci. Pozdější vývoj dal Cicvárkovi za pravdu, i když počet Číňanů v Indočíně Francii nevedl z pragmatických důvodů kvůli obchodu s Čínou, kam z kolonie vyváželi zboží nejspíše sami Číňané, a Francie měla k dispozici celní poplatky za vývoz, které se v kolonii vybíraly. Přesto se podle Cicvárka (1927: 81–82) Francii ani na tomto poli moc nedařilo:

V r. 1922 vyvezla Francie, přes svůj levný frank, do celé Číny zboží v ceně 4,555.510 HTls., neboli 3,780.000 amer. zlat. dol., tedy i s nákladem vezeným po yunnanské drahé železné dráze. V témže roce dovezly také malé státy evropské do Číny: Švýcarský za HTls 2,300.000, Švédsko s Norskem za 3,850.000, Holandsko za HTls 7,628.000 (mimo své kolonie) a Belgie za HTls 11,152.000. (Anglie a Spoj. státy dodávají každý ročně za více než 150 mil. HTls a Japonsko přes 230 mil. HTls.) Čína kupuje také z Indočíny rýži za 13 mil. HTls, což však není žádnou zvláštní výhodou (...); je to spíše výhoda pro Čínu, že onu rýži si může prostřednictvím svých četných krajanů v Indočíně zabezpečiti, neboť celkový nákup rýže Čínou v cizině cení se ročně přes 80 milionů HTls.

Pohyby obyvatelstva za koloniální správy lze ilustrovat na příkladu provincie Vinh Long, kde mezi lety 1908 a 1928 narostl počet etnických Vietnamců z 124 000 na 174 000 a počet Číňanů (Hoa) z 2000 na 5602. Počet Evropanů se za toto období víc než zdvojnásobil z 67 na 138 a nově do provincie přibýlo 48 Indů. K negativnímu trendu došlo jen u etnika Khóme, a to z 450 na 410 osob (dle francouzského reportu citováno v *Lịch sử tỉnh Vinh Long /1732–2000/*, 2002, s. 104). Pozoruhodný byl vývoj souhrnného počtu etnických Vietnamců, Khmérů a Číňanů v oblasti Nam Kỳ za celou dobu koloniální nadvlády, kde je růst počtu Číňanů procentuálně nejvýraznější (Trần Đức Cường 2014: 581):

4 Koloniální éra

<i>období</i>	<i>Vietové</i>	<i>Khmérové</i>	<i>Číňané (Hoa)</i>
1862–1888	1.629.224	151.367	56.000
1895	1.967.000	170.488	88.000
1925	-	292.000	-
1936	3.979.000	326.000	171.000

Francouzi postupně výrazně zvýšili daň z hlavy (v Tonkinu roku 1897 na pětinasobek) a časem přestali rozlišovat mezi stálými usedlíky a „temporary residents“, kteří měli mírnější podmínky. Taxa začala být osobní daní z těla či hlavy bez ohledu na to, zda dotyčný vlastnil půdu. Zprvu přes čínské obchodníky Francouzi brzy ovládli trh s alkoholem, jen rolníci si zpočátku směli připravovat tradiční domácí alkoholické nápoje bez daně. To začalo být ale brzy vnímáno jako ilegální a monopol na výrobu se ponechal jen čínským a francouzským palírnám. Provincie byly brzy nuceny kupovat kvanta alkoholických nápojů určovaná podle počtu obyvatel, a pokud tak nečinily, byly automaticky podezírány z ilegální výroby. Správci provincií postupně začali alkohol nuceně distribuovat, aniž by si to kdokoli přál. V kontrolovaných palírnách se nicméně produkoval kvalitnější alkohol než ten, který si lidé pálili sami. Francouzská společnost indočínských palíren (viet. *Công ty Pháp Nấu cất rượu Đông Dương*, fr. *Société Française des Distilleries de l'Indochine*) byla založena 1. května 1901 s manažerským centrem v Paříži a provozními pobočkami v Hanoji, Nam Định, Hải Dương, Chợ Lớn a Phnom Penhu (Dương Kinh Quốc 1999: 270).

Těžbu soli, nerostných surovin a export rýže kontrolovali Francouzi také s cílem maximalizace zisku. Využívala se lidská práce a neinvestovalo se do průmyslu. Všechna ekonomická opatření vedla k postupující chudobě a hladovění rolníků. Zemědělci ze severu mohli být posíláni po podpisu smlouvy až na 3 roky daleko od rodin za nízký plat. Francouzský zájem na Indočíně byl dle Cicvářka především vojenský a ne ekonomický. Recept pro úspěšné řízení kolonií a plantážnictví viděl ve větších investicích a v zakládání malých usedlostí Evropanů. U Vietnamců/Annamců si Cicvářek všimnul, že jsou čilejší než ostatní etnika v Indočíně a bezpečně předpověděl konec nadvlády Francie, pokud by k Vietnamu nezlepšila svůj přístup (Cicvářek 1927: 65–85). Toho si Cicvářek všimnul v relativně příznivých dvacátých letech. Ve třicátých letech se ekonomická situace i v Evropě znovu zhoršovala a Francie začala svou kolonii čím dál tím víc jednostranně využívat, což potvrzují i data o obchodní bilanci z 30. let (podle *Bulletin économique de l'Indochine*, No. 4 [1941] cituje Phạm Hồng Tung [2008: 34]).

4.6.5 Pozitiva a negativa

Celkově patří mezi pozitiva působení Francouzů ve Vietnamu omezení šíření tropických nemocí, zavádění moderních prostředků dezinfekce a hygieny, stavba nemocnic a to, že poskytovaná zdravotní péče byla zadarmo. Zřizovaná lékařská péče však nebyla většině rolníků vůbec dostupná. Roku 1942 připadal ve Vietnamu jeden lékař na 157 000 obyvatel a jedna zdravotní sestra na 15 000 obyvatel (Ngô 1973: 76). Obyvatelstvo ve větších sídlech si proto muselo nadále vystačit s tradičními prostředky čínsko-vietnamské medicíny a také národnostní menšiny pokračovaly ve využívání přírodních léčiv.

V hospodářství se systematicky budovala zemědělská infrastruktura a soustava zavlažování, začalo se obdělávat mnoho nové půdy. Celkovým negativem bylo využívání Indočíny jako zdroje vzácných kovů a odbytiště výrobků francouzského průmyslu. Za evropské zboží místní platili vysoké ceny. Indočína sloužila Francii i jako zdroj pracovní síly: 150 000 osob mělo být přepraveno do Francie do vojska a jako pracovní síla mimo jiné i do továren (Rejsnér & Rubcov 1961: 204; Hlavatá et al. 2008: 137 uvádí odvody do francouzské armády ve výši 100 000 mužů).

K pozitivům patří výzkumy francouzských archeologů. Komplex chrámů v Mý Són objevil francouzský badatel M. C. Paris roku 1898, roku 1901–1902 provedli průzkum členové EFEO L. Finot a L. de Lajonquiere, hned po nich v letech 1903–1904 H. Parmentier. Zvláště Finotovy články se zabývají edicemi čamských textů. Výzkumy francouzských badatelů na přelomu 19. a 20. stol. měly velký dokumentární význam, protože před sjednocením roku 1975 byli v jižním Vietnamu aktivní překupníci, kteří načerno obchodovali se starožitnostmi a mnohé památky např. v Thù Thiệן vyrabovali (Ngô Văn Doanh 2012: 152) a některé památky také nenávratně zničilo bombardování.

K negativům patřilo to, že Francie nezaváděla nové technologie a trvala na vysokých daních. Většina obyvatel byla v trvalé bídě a práce se kontrolovala někdy i s postihy tělesných trestů. Pro francouzskou správu často pracovali ziskuchtiví lidé – někteří vzdělaní konfuciáni službu odmítli z morálních důvodů. Před příchodem Francouzů se v ideálním případě stávali úředníky jen úspěšní absolventi konfuciánských zkoušek, kteří prošli i morálním tréninkem. Vysoké posty např. představitelů vesnic se nezřídka daly pořídit téměř zločinným způsobem – koupit přes půjčku, která se umořovala dalšími půjčkami. Připisování tohoto nešvaru vlivu Francie by ale bylo účelové, protože k analogickému zneužívání systému docházelo i v minulosti.

Podle krajních názorů na konci koloniálního období na tom byli Vietnamci hůře než na jeho začátku. Přisvědčit tomu lze v několika oblastech, například v případě užívání návykových látek. Koloniální správa financovala část svého

4 Koloniální éra

provozu z monopolu na výrobu a prodej opia. Ve Vietnamu se jeho užívání podporovalo, zatímco ve Francii bylo ilegální (Jones 1989: 5). Jinou oblastí byly politické represe. Podrobněji počty obětí rozepisuje Nguyễn Khắc Viện (2013: 191), který navíc považuje údaje francouzské administrativy za podhodnocené: roku 1929 bylo 1490 osob zadrženo ve vazbě, 3 odsouzeni k smrti a 300 uvězněno. Roku 1930 bylo na demonstracích zabito 689 lidí, 2963 zadrženo ve vazbě, 83 odsouzeno k smrti, 543 osob odsouzeno k trestu odnětí svobody v souhrnné výši 3 648 let (tj. asi 7 let na osobu) a 780 lidí bylo vyhoštěno. Roku 1931 bylo 1419 osob zadrženo, na doživotí odsouzeno 1023 lidí a 604 (někteří asi i v kombinaci) odsouzeno k těžké práci. V roce 1932 bylo ve věznicích zadržováno již 10 000 osob.

4.6.6 Zajímavosti

V kolonii rozšířené opium nakonec citelně postihlo i francouzské vojenské oddíly, které ho užívaly hlavně díky snadné dostupnosti. Jiný problém představovaly pohlavní choroby, kterými bylo v roce 1914 v Tonkinu nakaženo 74 % francouzských vojáků.² Přitom od roku 1888 musela v Hanoji každá legálně pracující prostitutka jednou týdně absolvovat zběžnou lékařskou prohlídku a případně ihned zůstat ve stacionáři na přeléčení, než se mohla vrátit k výkonu profese. Jenže naprostá většina z nich pracovala ilegálně a z ekonomických důvodů se k prostituci uchýlovaly i dívky mladší 18 let. Společnice, z nichž část byla v koloniální Hanoji čínského původu, dělily místní úřední autority do pěti hlavních skupin: 1) prostitutky s oficiálním průkazem, 2) nelegální prostitutky, 3) zpěvačky, 4) tanečnice a 5) ženy vdané za Francouze, které byly původně jen dočasnými partnerkami-společnicemi (pozn. takto jsou často vnímány dočasné partnerky-společnice i v dnešním Vietnamu). Do těchto pěti skupin se nezapočítávaly ty, co pracovaly individuálně v hotelech, dále francouzsko-vietnamské míšenky a ve výjimečných případech i evropské nebo přímo francouzské prostitutky (Vũ Trọng Phụng 2011).

Centrální věznice (*Maison Centrale*) vybudovala francouzská koloniální administrativa na konci 19. století na místě vesnice Nam Phú (pozn. původní vesnice nazývaná také Hỏa Lò podle tradice výroby keramických pecí *bếp lò* a jiných výrobků byla přestěhována jinam). Dnes je věznice muzeem, ale za druhé Války v Indočíně sloužila i k detenci amerických pilotů sestřelených letadel a ještě jako pilot se v ní ocitl i pozdější americký velvyslanec ve Vietnamu Peterson (Burke 2010: 63).

² V tomto ohledu ale může jít o účelovou propagandistickou informaci, stejně jako mohla být účelová informace jednoho z křesťanských autorů, který poukazoval na až čtyři potomky, které mohl denně zplodit vietnamský panovník mající k dispozici vždy pět konkubín.

Složitě podmínky koloniální Indočíny neznamenal, že by se Vietnamci dívali na Francii pouze negativně. Je dobře známo, že samotný Ho Či Min měl k Francii a francouzské kultuře velmi vřelý vztah přesto, že proti francouzské nadvládě bojoval a naopak koloniální administrativa ho považovala za teroristu a odsoudila k smrti. Sami Vietnamci si nejvíce vážili těch Francouzů, kteří pro ně něco udělali. Mimořádně pozitivně se do vietnamského povědomí zapsal Alexandre Yersin (1863–1943). Jeden z nejoblíbenějších Francouzů ve Vietnamu pocházel z francouzské rodiny ve Švédsku, lékařství studoval v Lausanne, Marburgu a v Paříži u Pasteura. Francouzské občanství a doktorát získal roku 1887. Jako lékař do Asie odplul roku 1889. Přišel do Nha Trangu a čtyři roky (1890–1894) pak cestoval po středním Vietnamu a mimo jiné doporučil francouzské správě oblast Đà Lạt jako nejvhodnější místo pro dovolenou a odpočinek. V Hongkongu roku 1894 vyšetřoval epidemii moru a objevil nejen hlavního přenašeče (krysy a potkany), ale i samotný bacil. V Nha Trangu založil roku 1895 Pasteurův institut, který vedl i s další saigonskou pobočkou od roku 1905 do roku 1918. V letech 1902–1904 pomáhal zakládat i Lékařskou fakultu v Hanoji. Nakonec se stal generálním inspektorem všech poboček Pasteurova institutu v celé francouzské Indočíně. Hlavně se zaměřoval na nemoci zvířat a pěstitelství, kdy pomáhal se zaváděním nových rostlin (kakao, koka) nebo gumovníku a stromu produkujícího chinin (Whitfield 1976: 337).

4.7 Vztah koloniální správy k národnostním menšinám

Francouzi se národnostním menšinám v Indočíně nemohli vyhnout a věnovali se jim ve dvou ohledech: etnograficky a politicky. Mnoho konkrétních jmen významných osobností minoritního původu ze starší prekoloniální a raně koloniální éry se nedochovalo, protože úřední posty zastávali nejčastěji Vietnamci a Číňané. Jsou však i výjimky, kdy jsou známy osoby z etnika Khơ Me ze záznamů za dynastie Ngyuễn: Acha Cvi (1811), Te va Sôm z Trà Cú z provincie Vĩnh Long (Trần Ngọc Bình 2013: 38). Odborně se etniky postupně začali zabývat francouzští badatelé. Ve 30. letech 20. století zkoumal L. Sabatier kmenový zákoník etnika Êđê (Vũ Ngọc Khánh 2011: 294). V pozdější fázi koloniální správy měli přístup ke vzdělání už i lidé z národnostních menšin a někteří se stali známými spisovateli, jako Bàn Tài Đoàn (*1913) z etnika Dao/Mien, narozený v provincii Cao Bằng. Jeho díla jako *Nostalgie po staré vesnici (Nhớ làng xưa)* reflektují tíži poměrů i protijaponské a protifrancouzské nálady té doby. Jiným známým spisovatelem Nông Quốc Chấn (*1921) je z etnika Tày (Nguyễn Khắc Viện & Hữu Ngọc 1979: 705–725).

V praktickém ohledu se koloniální správě podařilo začlenit některá etnika do programu výcviku loajálních ozbrojených složek. Naopak jiná etnika se kvůli ztíženým životním podmínkám nebo projektům, které ohrožovaly jejich teritoria, zapojila do protifrancouzských hnutí. Jde například o etnikum Dao (Yao) v Phú Thọ v červnu 1893, dále v dnešních provinciích Tuyên Quang a Lào Cai roku 1901 a v Yên Bái roku 1913 (Trần Ngọc Bình 2013: 322). V mnohem širším územním rozsahu byli proti Francouzům činní Hmongové, Xơ Đăngové, Mùôngové a Mnôngové. Například Chợ-Bò bylo dříve hlavní město provincie Hòa-Binh. Roku 1891 ho ale Mùôngové po dobytí vypálili a pak se sídlo provincie přesunulo více do nížin (Whitfield 1976: 42).

4.8 Přehled nejvýznamnějších oficiálních představitelů Francie v Indočíně

4.8.1 Představitelé do ovládnutí roku 1885

Louis-Aldophe Bonard (1805–1867) byl první guvernér Kočínčiny. Velení francouzských jednotek převzal v listopadu 1861. Po dobytí provincie Biên Hòa a obsazení části provincie Vĩnh Long uzavřel 6. června 1862 předběžnou dohodu (vyjednanou s císařským diplomatem Phan Thanh Giãnem), která předávala Francii moc ve třech jihovietnamských provinciích (Biên Hòa, Gia Định, Định Tường) a na ostrově Côn Sơn (Puolo Condore). Smlouvu podepsal císař v Hué a její kopii kontrasignoval Napoleon III. v Paříži v kalendářním roce 1863 (k tomuto roku se někdy smlouva teprve datuje). Na základě zkušeností ze svého působení v Alžírě se Bonard nejprve snažil o zavedení podobného typu francouzského protektorátu, ve kterém měla být administrativa ponechána domácímu obyvatelstvu. Vietnamci ale s Francouzi odmítli v Kočínčíně spolupracovat a mandarínští úředníci si při předávání správy záměrně odnesli i knihy se záznamy. Francouzi se proto museli chopit přímé správy sami (Whitfield 1976: 26), komunikace mezi francouzskými úředníky a Vietnamci ale zůstala vždy obtížná. Za Bonarda začal v Kočínčíně působit i Paul Réveillère, který zde zastával více pozic v letech 1862–1864 a pak ještě do roku 1867 (Thế kỷ XXI: 45–46).

Pierre-Paul-Marie de la Grandière (1807–1876) byl druhý francouzský guvernér Kočínčiny v letech 1863–1868. Založil měsíčník *Courrier de Saigon* a podporoval vědecký výzkum řeky Mekong. Původně sloužil jako vyšší šarže u loďstva a roku 1863 se stal guvernérem místo admirála Bonarda. V červnu 1867 dokončil francouzské dobývání Kočínčiny, když obsadil provincie Vĩnh

Long, Sóc Trăng a Châu Đốc; dále se zasloužil i o vojenské ovládnutí Kambodže (Whitfield 1976: 62) a při dalším dobývání Tonkinu padl v boji s Černými vlajkami.

Marie Gustave Hector Ohier – třetí francouzský guvernér Kočincíny v letech 1868–1869 a viceadmirál francouzského loďstva, kterého v letech 1870–1871 nahradil jako prozatímní guvernér hrabě **Alphonse Cornulier-Lucinière** (1811–1886). Ten odstoupil na vlastní žádost poté, co onemocněl. Za jeho působnosti vypukla válka Francie s Německem, musel vyhlásit pohotovost a řídit přípravy na útok pruských lodí (Whitfield 1976: 50, 210).

Marie-Jules Dupré byl guvernérem Indočíny v letech 1871–1874. Za jeho působnosti se zavádělo povinné očkování a dozor nad veřejnými školami, založilo učiliště pro úředníky a zaváděly civilní úřady. Potíže francouzského obchodníka Dupuise v Tonkinu (vietnamské úřady protestovaly proti Dupuisově obchodní cestě po Rudé řece do Číny, ke které mu nedaly povolení) chtěl vyřešit vojenským obsazením celého Tonkinu. Pověřil tím jednotky Françoise Garniera, který byl zabit poblíž Hanoje při střetu s Černými vlajkami (Whitfield 1976: 78). Ve vietnamštině je v latině jeho jméno zapisováno i *Duypuy* (*Bách khoa thư Hà Nội. Tập 1 - Lịch sử*, 2009: 462).

Jules François Émile Krantz – prozatímní guvernér Kočincíny od března do prosince 1874 se později vrátil do France, kde byl od roku 1888 ministrem námořnictva (Whitfield 1976: 130).

Victor August baron Duperré – byl francouzský guvernér Kočincíny v letech 1874–1877 a také admirál francouzského loďstva. Přispěl k založení Indočínské banky, nechal postavit katolickou katedrálu v Saigonu. Více mu ale vyhovovala praktická rozvojová politika a k vojenskému dobývání Tonkinu měl spíše výhrady (Whitfield 1976: 78).

Hrabě **Louis Charles Lafont** – poslední vojenský guvernér Kočincíny v letech 1877–1879, kdy se neúspěšně pokoušel o změnu daňového systému; obzvláště narazil s exportní taxou na rýži (Whitfield 1976: 132–133). V době jeho správy současně působil v Hué jako druhý francouzský chargé d'affaires **Paul Louis Felix Philastre**. Tento zkušený muž byl v Indočíně už od roku 1871 jako znalec čínštiny a námořní důstojník. V diplomacii připravil koncept smlouvy uzavřené roku 1874, navíc přeložil *Annamite Code* i s komentáři a roku 1877 za překlad získal cenu Stanislase Juliána (Whitfield 1976: 224).

Charles Marie Le Myre de Vilers – první civilní guvernér Kočincíny v letech 1879–1883. Zasadil se o hospodářský a právní rozvoj, založil odvolací soud, nechal postavit železnici ze Saigonu do Mý Tho, podporoval výzkumy Laosu a Kambodže. Nakonec rezignoval kvůli nesouhlasu s vojenským dobýváním Tonkinu, ač tímto původně sám musel pověřit kapitána Henriho Riviera (ten zemřel v bitvě a v Tonkinu byl po jeho ovládnutí 25. srpna 1883 vyhlášen francouzský protektorát) (Whitfield 1976: 142). Během jeho působení vynikli dva další Francouzi. Jednak **Louis-Eugène de Champeaux** jako chargé d'affaires v Hué v letech 1880–1881 a později v roce 1883 konzul v Haiphongu (Whitfield 1976: 62). Pak hlavně **François Jules Harmand** (1845–1921) civilním povoláním lékař, antropolog a diplomat, který zastával od června do září 1883 post generálního komisaře v Hué, kde vyjednal smlouvu o protektorátu (Whitfield 1976: 100).

Charles Antoine François Thomson – generální guvernér Kočincíny v letech 1883–1885, kdy se 1885 dojednala a podepsala Patenôtrova smlouva (Whitfield 1976: 280), která finalizovala dobývání a ovládnutí všech tří částí Vietnamu pod francouzskou správou. Od té doby se funkce hlavního představitele Francie v Indočíně nazývala generální guvernér.

4.8.2 Generální guvernéři po roce 1885

Paul Bert (1838–1886). Krátce před svou smrtí byl od února do listopadu 1886 „resident general“ s působností pro Annam a Tonkin. Byl provietnamsky orientován. Přišel s plány stavby vodní elektrárny na Rudé řece. Jako profesor a lékař založil Tonkinskou akademii a Radu tonkinských učenců (Whitfield 1976: 21). Bert měl poměrně dobrou pozici, protože jeho nadřízený ministr kolonií Jules Ferry zastával názor, aby se Francie do vnitřních záležitostí kolonie příliš nevměšovala (Hlavatá et al. 2008: 123).

Jean Antoine Ernest Constans byl ve funkci jen krátce od listopadu 1887 do března 1888. Nedlouho setrval ve funkci v letech 1888–1889 i **Étienne Antoine Guillaume Richaud (Richard)**, který nicméně již od roku 1887 sloužil jako generální rezident v Annamu a Tonkinu (Whitfield 1976: 251).

Déle pobýval v Indočíně také další generální guvernér **Jean-Marie-Antoine de Lanessan** (1843–1919) ve funkci od června 1891 do prosince 1894, když zde už předtím od roku 1886 setrval v rámci studijně-výzkumného pobytu. Jako původní profesí lékař a profesor se snažil obnovit zapojení vietnamského

úřednictva do administrativní správy (Whitfield 1976: 62). Fakticky ve své době ani neměl jinou možnost, protože francouzští správci neuměli kvůli příliš velkým kulturním rozdílům s Vietnamci jednat (Hlavatá et al. 2008: 124).

Další guvernér **Paul Armand Rousseau** musel v období svého mandátu v letech 1895–1896 obnovit vojenskou pacifikaci Tonkinu a dále dostal za úkol potlačit vliv říčních a přístavních pirátů (dnešním termínem mafie) a protifrancouzských vzbouřenců (Whitfield 1976: 251).

Asi nejvýznamnější guvernér **Paul Doumer** (1857–1932) setrval ve funkci přes pět let od února 1897 do března 1902. V roce 1931 se stal i prezidentem Francie, ale 6. května 1932 byl zavražděn. V Indočíně se zasadil o mnohostranný rozvoj hospodářství, zavedl reformu financí a program veřejných prací; v oblasti vzdělávání založil roku 1899 v Hanoji EFEO = École Française d'Extrême Orient. Cílem institutu byl 1) vědecký výzkum všech zemí Blízkého a Dálného Východu, které měly jakýkoli vliv na Indočínu. 2) druhým cílem institutu bylo uchování a třídění všech historických památek ve francouzských koloniích. Za válek se logistické středisko EFEO přesunulo do Paříže (Whitfield 1976: 77, 80). Za jeho funkce se jednak roku 1897 stal představitelem Kočičíny A. Schreiner (Nguyễn Văn Trung 2014: 408), a dále se začaly projevovat rozdíly v přístupu k Tonkinu a Annamu. Zatímco v chudším Annamu, který nešlo (stejně jako Laos a Kambodžu) přílišně ekonomicky vyčerpávat, v bohatším Tonkinu se zavedly vysoké daně, které se ve výsledku vyměřovaly bez ohledu na neúrodu a korupci (Hlavatá et al. 2008: 125–127).

Jean-Baptiste-Paul Beau (1857–1926) se ve funkci v letech 1902–1908 pokusil celkově zlidštit koloniální správu. Inicioval zavedení lékařské pomoci, nechal zrušit některé druhy tělesných trestů. Založil první Indočínskou univerzitu a silněji prosazoval, aby se Vietnamci přímo podíleli na koloniální správě v pozicích nižšího úřednictva (Whitfield 1976: 20). Mezi Doumerem a Beauem zastávali funkci přechodně nebo krátce znovu Fourès, Broni a Bonhure (Đương Kinh Quốc 2005: 320–321). Na práci Beaua v letech 1908–1911 navázal guvernér **Antoni Wladislas Klobukowski** působící v koloniální správě už od roku 1880 (Whitfield 1976: 129).

Albert Sarraut byl jediný generální guvernér Indočíny, který sloužil delší dobu dvakrát, protože byl schopný řečník a Vietnamci ho měli v oblibě. Jeho jméno proto nesl i 85 metrů dlouhý honosný parník (Tam Thái 2015: 127; Whitfield 1976: 252). Poprvé byl ve funkci v letech 1911–1913. Jeho dva následníky čekaly diplomatické rozepře s císařským dvorem. **Joost van Vollenhoven** byl

ve funkci nedlouho od ledna 1914 do března 1915 a jeho následník **Ernest Nestor Roume** (ve funkci 1915–1916) musel sesadit protifrancouzského císaře Duy Tâna (Whitfield 1976: 251).

Rozjitřenou atmosféru mělo zklidnit opětovné dosazení **Alberta Sarrauta** v letech 1917–1919. V druhém funkčním období však čelil zhoršené bezpečnostní situaci a protifrancouzským povstáním (v době cest ho zastupovali **Charles** a **Monguillot** stejně jako předtím guvernéra Roumeho a následného guvernéra Longa). Do jeho druhého mandátu spadá založení tajné policie, obecné posílení pravomocí bezpečnostních složek a rozšíření vojska (Whitfield 1976: 252, Rejsnér & Rubcov 1961: 206).

Tyto kroky nemohly za absence hlubších strukturálních změn zlepšit stav veřejného mínění v Indočíně, i když se o to ministerstvo pro kolonie pokoušelo a po **Maurice Longovi** (činný od prosince 1919 do ledna 1923) byl do funkce generálního guvernéra dosazen **Martial Henri Merlin** na léta 1923–1925, který měl příznivé reference ze svého působení v Africe. Jenomže zatímco v Africe byl u obyvatelstva populární, Vietnamci ho nesnášeli a po neúspěšném bombovém útoku musel být odvolán (Whitfield 1976: 175).

Nový generální guvernér **Alexandre Varenne** (ve funkci 1925–1928) byl pověřen podporou výcviku vietnamských vojenských jednotek včetně velitelů (Whitfield 1976: 318). V následujícím období několika let se v pozici generálního guvernéra vícekrát střídali čtyři muži včetně zástupců **Monguillota** a **Graffeuila**. Tehdy začínala éra letectví a zavádění letadel do praktického provozu, ovšem zpočátku jen pro nejvýznamnější osobnosti. Naneštěstí v počátcích byly letecké nehody častější a při jedné z nich zemřel i generální guvernér **Pierre Pasquier** (ve funkci víckrát v letech 1928–1934). I poslední funkční období (1934–1936) jeho následníka, kterým se stal **Eugène Louis Jean René Robin**, se vyznačovalo nejprve zostřením bezpečnostních opatření a politickými represemi (Whitfield 1976: 251).

Krátkodobé uvolnění přineslo vítězství socialistů ve Francii, které umožnilo propustit většinu politických vězňů v Indočíně ještě za Robina. V atmosféře uvolněnější politiky poté pokračoval **Jules Brevie** od ledna 1937 do srpna 1939. Ten zaváděl liberální reformy, autorizaci politických stran a akreditaci periodik (Whitfield 1976: 26). Tato politika skončila po další změně kabinetu ve Francii, kdy se v Indočíně od konce roku 1939 zase začalo zatýkat. V předvečer vstupu japonských vojsk a během jejich přítomnosti a pod japonskou nadvládou byli funkcí pověřeni **Georges Catroux** od srpna 1939 do červen-

ce 1940 a poslední generální guvernér **Jean Decoux** (v letech 1940–1945) byl předtím admirálem a vrchním velitelem francouzského dálně-východního letectva (Whitfield 1976: 63). Catroux i Decoux proti vstupu Japonska do Indočíny výrazně protestovali a zpravidla odmítali s japonskými generály vyjednávat. Japonsku se podařilo vyjednat vstup vojsk s vládou ve Vichy 30. srpna 1940, jinak přes dílčí konflikt s francouzskými vojáky na hranici museli Japonci zpočátku v Indočíně postupovat opatrně i proto, že dohoda ve Vichy zahrnovala zachování francouzské suverenity. Výraznější vliv Japonsko v Indočíně získalo, až když se vnutilo do role mediátora konfliktu s Thajskem, kterému výměnou za výhody a vstup vojsk nechalo odstoupit rozsáhlá území Laosu a Kambodže. Vojenskou moc převzali Japonci v Indočíně koncem roku 1941 poté, co byl Decoux nucen podepsat Prováděcí protokol o společné obraně Indočíny (Hlavatá et al. 2008: 146–148). Po většinu doby faktické dvojvlády Japonska a Francie vedlo k intenzivnějším odlivu hospodářské produkce, hladomoru, nadužívání lidské práce a stimulaci vietnamského nacionalismu, přestože se Japonsko stylizovalo do pozice vůdce asijských národů.

Po konci druhé světové války a ukončení války v Tichomoří, kdy se poražené Japonsko muselo stáhnout i z celé jihovýchodní Asie, chtěla Francie obnovit sféru vlivu a nová funkce dozorujícího reprezentanta se nazývala *Vysoký komisař pro Indočínu*. Vystřídali se v ní **George Thierry D'Argenlieu** v letech 1945–1947, **Émile Bollaert** od března 1947 do října 1948, **Léon Pignon** v letech 1948–1950 (ten pobýval v nižších funkcích v Indočíně i dříve – Whitfield 1976: 230). **Jean de Lattre de Tassigny** ve funkci od prosince 1950 do prosince 1951 byl také vrchní velitel francouzských vojsk v Indočíně (Whitfield 1976: 62). Stejně nazvanou funkci zastával ještě **Jean Letourneau** od dubna 1952 do června 1953, zatímco jeho následník **Maurice Dejean** měl upravený titul *Generální komisař* (Resident Commissioner General), ve funkci od července 1953 do června 1954 (Whitfield 1976: 63). Poslední francouzský generál v Indočíně byl v letech 1954–1955 **Paul Ely** (Whitfield 1976: 82).

4.9 Vietnamská státnost v 19. století a za francouzské koloniální správy

Od konce 19. století se Francie snažila ponechat vietnamské císaře ve funkci jen v podřízeném postavení a bývalé vládce respektovala už jen s formální obřadností, zatímco skutečnou správu převzala do svých rukou. Kandidáti na vietnamské panovníky se postupně ocitli pod pečlivým dohledem nebo dokonce v domácím vězení a nakonec je v zájmu pěstování loajality posílali za

vzděláním do Francie. Proti jakýmkoli změnám se stavěli hlavně ortodoxní konfucianští úředníci, kteří měli zpočátku silnější vliv než ti, co cestovali do zahraničí a na základě zkušeností se vyslovovali pro postupnou modernizaci a rychlejší otevírání země cizím kulturním vlivům.

4.9.1 Vietnamští císařové pod francouzskou nadvládou

Císař **Dục Đức** byl vlastním jménem princ Ung Chân a na trůnu byl v roce 1883 pouze tři dny. Nebyl přímý, ale jen adoptovaný syn předchozího bezdětného císaře Tự Đức. Císaře Dục Đức nahradil po zatčení Hồng Dật jako král **Hiệp Hoà**, který byl sám na trůnu jen šest měsíců od června do listopadu 1883. Na rozdíl od Dục Đức byl Hiệp Hoà syn krále Thiệu Trị. Neměl ale štěstí. Na dvoře měli stále silný vliv regenti Nguyễn Văn Tường a Tôn Thất Thụyét. Císař sice souhlasil s jejich sesazením, jenže plán někdo předčasně vyrazil a regenti císaře přinutili vypít jed. Na trůn následně dosadili jiného adoptovaného syna císaře Tự Đức, prince Ung Đăng, který dostal královské jméno **Kiến Phúc**. Ale i jeho nechal regent Nguyễn Văn Tường po osmi měsících na trůnu požit jed, který přimíchal k léku, když patnáctiletý nemocný titulární panovník neudržel hněv a zahrozil regentovi popravou za to, že se nepřiměřeně sblížil s jeho opatrovníci.

Když se 1. srpna 1884 stal novým osmým císařem pod jménem **Hàm Nghi** teprve třináctiletý princ Ung Lịch, platila již 6. června podepsaná tzv. Patenôtrova smlouva a císař vládl z vietnamského pohledu jen necelý rok. Francouzský resident superior v Annamu Renard totiž nebyl o jeho korunovaci dopředu informován a odmítnul nového panovníka uznat. Navíc záhy hrozilo, že Francouzi císaře zatknou. Regent Tôn Thất Thụyét se situaci pokusil řešit neúspěšným útokem na francouzskou vojenskou posádku v Hué. Regent a císař pak uprchli na západ do provincií Quảng Trị a Quảng Bình na hranici s Laosem, kde císař vydal protifrancouzský edikt *Chiếu Cần Vương*, který vyvolal několik místních hnutí odporu. Hàm Nghiho také koloniální správa v nepřítomnosti sesadila (Corfield 2008: xvii). Bývalého císaře nakonec zradil předák jedné z vesnic, který spolupracoval s francouzskými úřady (a povstalci ho pak v odvetě zabili). Po zatčení v polovině listopadu 1888 se Francouzům nepodařilo císaře přimět ke spolupráci a deportovali ho do Alžíru, kde zemřel v roce 1947 (Whitfield 1976: 100).

Po útěku císaře Hàm Nghi z Hué se francouzští zástupci a císařský dvůr dohodli na osobě nového devátého císaře, kterým se pod jménem **Đông Khánh**

(1885/1886–1888) stal princ Ung Xuy, adoptivní syn císaře Tỵ Đúca. Ten za dané situace raději udělil francouzským úředníkům dvorské tituly, po více než dvouletém panování onemocněl a zemřel ve věku 25 let (Hà Văn Thu & Trần Hồng Đức 2014: 148).

O poznání méně vstřícný byl k francouzské správě následující desátý císař **Thành Thái** (1889–1907), původně princ Bửu Lân a sedmý syn císaře Dục Đúca. Na trůn se dostal ve věku deseti let přímo z domácího vězení. Inteligentní císař nebyl vzhledem k předchozímu zadržování servilní a brzy se začal stavět požadavkům koloniální správy na odpor, zvláště když musel vydat francouzským reprezentantům pod dohled přístavy Đà Nẵng, Hai Phong a nakonec i hlavní město Hanoj. S dalšími požadavky císařova nechuť přerostla v zášť a císař s Francouzi přestal spolupracovat. Protektorátní správa, kterou tehdy vedl resident superior Lévecque císaře kvůli nedostatečné spolupráci sesadila 3. září 1907, ale kvůli diplomatickému protokolu musel císař sám požádat o odstoupení „ze zdravotních důvodů“. Následujících 12 let žil sesazený císař v domácím vězení nejprve v Cape Saint Jacques (Vũng Tàu), ale roku 1915 musel odjet na ostrov Reunion u Madagaskaru, než se roku 1947 směl vrátit na posledních sedm let života do Saigonu.

Nový jedenáctý císař **Duy Tân** (1907–1916) byl Francouzi dosazen na trůn jako osmiletý princ Vĩnh San a pátý syn sesazeného krále Thành Tháiie. Ani nový císař však nebyl ke koloniálnímu aparátu nijak loajální, naopak v 13 letech věku v roce 1914 poslal diplomatický dopis do Paříže, ve kterém upozorňoval, že Francie nedodrжуje dohodu z roku 1884. Poté na něj byl vyvíjen nátlak, kterému čelil tajnou přípravou povstání. Koncem roku 1915 se neoficiálně setkal s představitelem Phan Bội Châuova Svazu pro obnovení Vietnamu (*Việt Nam Quang phục hội*) Trần Cao Vânem a Thái Phiênem. Povstání však někdo vyzradil ještě před jeho propuknutím, francouzské oddíly zabavily připravené zbraně a popravily Trần Cao Vána i Thái Phiêna. Poté, co se císař odmítl vrátit na trůn výměnou za poslušnost, byl deportován (jako o něco později i jeho otec) na ostrov Reunion. V exilu se bývalý císař nakonec přizpůsobil a později vstoupil do francouzské armády k letectvu, kde dosáhl hodnosti majora a zapojil se do bojů Druhé světové války. V roce 1945 zemřel při leteckém neštěstí ve chvíli, kdy již věděl, že se smí vrátit do Vietnamu (Whitfield 1976: 78).

Následující v dynastii dvanáctý král-císař **Khải Định** (1916–1925), před korunovací princ Bửu Đảo a syn císaře Đồng Khánh, byl vůči úřadu generálního guvernéra mnohem povolnější. Francouzi s ním snadno manipulovali a fakticky ho ovládali. Císař našel zálibu v hazardních hrách a zadlužil se. Byl ale

bezdětný a jako následníka zvolil svého adoptivního syna prince Vĩnh Thụy, kterého Francouzi nechali studovat v Paříži, kam roku 1922 zavítal i císař Khải Định (Whitfield 1976: 122).

Dvanáctiletý Vĩnh Thụy byl po Khải Địnhově smrti ještě ve Francii ve škole a na trůn ho dosadili v nepřítomnosti pod jménem **Bảo Đại** (vládl 1926–1945, zemřel ve Francii roku 1997). V letech 1926–1932 vládla v době jeho studií v Evropě královská Rada regentů. Ze středoškolských studií se Bảo Đại do Vietnamu vrátil roku 1932 a v roce 1934 se na radu francouzských poradců oženil s dcerou z jihovietnamské katolické rodiny. Císař Bảo Đại však nebyl zcela profrancouzský. Naopak vzhledem ke společenskému původu z aristokratické vrstvy patřil k bohatým kruhům, které více nebo méně přímo sponzorovaly protifrancouzská hnutí. V době japonské okupace Vietnamu za druhé světové války Bảo Đại vyhlásil nezávislost a utvořením nové vlády pověřil historika a učitele Trần Trọng Kima (1883–1953), který se stal i předsedou této vlády, ale po srpnovém převratu byl tento krátkodobý kabinet zrušen. Trần Trọng Kim po sobě zanechal historická díla *Nho Giáo* a *Việt Nam Sử Lược* (Whitfield 1976: 299–300/). Také Bảo Đại na konci 1945 abdikoval ve prospěch revolučního hnutí Việt-Minh a formálně v tu dobu ještě nikým neuznaná Vietnamská demokratická republika ho učinila členem prozatímní vlády. Při diplomatické návštěvě roku 1946 nicméně zůstal v Číně, odkud ho v dubnu roku 1949 Francie přesvědčila k návratu na obnovený post formálního představitele země. V rámci dohod uzavírajících první Indočínskou válku se stal představitelem Jižního Vietnamu, kde ho však ve volbách v říjnu 1955 nechal sesadit z postu hlavy státu Ngô Đình Diệm. Bývalý panovník roku 1956 přesídlil na zbývajících 41 let svého života do Francie, kde žil luxusním životem, protože si zpočátku udržel ekonomické vazby na ilegální zdroje příjmů jihovietnamských vlivových organizací (Whitfield 1976: 19; Hà Văn Thụ & Trần Hồng Đức 2014: 151–152).

Ne všichni kandidáti z císařského rodu Nguyễn se však dočkali politické funkce. Například princ Cường Để (1882–1951) – potomek v linii císaře Gia Longa (1802–1819). Od roku 1903 ho Phan Bội Châu začal prosazovat jako vhodného kandidáta na trůn místo vládnoucího císaře Thành Thái (1889–1907) a kromě domácích zástupců protifrancouzského odboje ho zkoušeli využít i Japonci, když v Tokiu studoval od roku 1903 a později přijal čínské občanství, aby pod japonským tlakem roku 1909 do Číny i uprchnul. Roku 1912 se stal předsedou Svazu pro obnovu Vietnamu (Việt Nam Quang Phục Hội), začal cestovat a hledal podporu pro antikoloniální politiku. Po obsazení Vietnamu Japonskem v březnu 1945 se objevily hlasy na jeho podporu, aby se stal vietnamským císařem pod japonským patronátem. Vzhledem k poválečné atmosféře se však nesměl vrátit, zůstal v exilu a zemřel v Japonsku (Whitfield 1976: 52–53).